

**Crna Gora
Vlada Crne Gore**

MINISTARSTVO PROSVJETE I NAUKE

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Katalog znanja – predmetni program

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE, izborni predmet
III razred srednje stručne škole

Podgorica 2009.

1. NAZIV NASTAVNOG PREDMETA IZBORNI PREDMET

NAZIV PREDMETNOG PROGRAMA GRAĐANSKO OBRAZOVANJE (IZBORNI PREDMET)

2. ODREĐENJE PREDMETNOG PROGRAMA

Predmet GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ima važnu ulogu u osposobljavanju mladih za aktivno i odgovorno učešće u demokratskom društvu. Polazeći od toga program GRAĐANSKO OBRAZOVANJE (GO) obuhvata raznovrsne aktivnosti u nastavi, i van nje, kojima je cilj pomoć mladima u usvajanju **znanja**, razvijanju **vještina** i prihvatanju **vrijednosti** potrebnih za *aktivnu ulogu* u demokratskom društvu – da se u svojoj zajednici ponašaju autonomno, odgovorno i kritički.

Za razliku od tzv. »užeg« određnja pojma građanin i predmeta GO koji prvenstveno naglašava "političku pismenost", a pojam "građanin" definiše kroz zakonski status u okviru datog političkog sistema, savremena evropska iskustva u kreiranju ovih programa polaze od tzv. "šireg" određenja pojma "građanin" kao osobe koja ima znanje, sposobnosti i spremnost da **aktivno – autonomno, odgovorno i kritički participira u društvenom životu svoje zajednice**. Ovakvo određenje pojma "građanin", i predmeta GO, jasno odražava potrebe države Crne Gore koja nastoji da unapređivanjem obrazovanja doprinese demokratizaciji društva i ubrza uključivanje Crne Gore u savremene tokove međunarodnog povezivanja. Tako predmet GO, čiji su ciljevi razvijeni u skladu sa pomenutim konceptima, može biti osnov i podstrek za tekući proces demokratizacije i modernizacije samog obrazovanja, ali i demokratizacije društva u cjelini i razvoja kulture pravednosti, prava, odgovornosti, pluralizma i drugih građanskih vrijednosti. Na taj način predmet GO je snažno povezan sa opštim ciljevima reforme obrazovanja i nastojanjima crnogorskog društva uopšte.

Kao predmet, GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ima specifične ciljeve, karakteristične sadržaje i aktivnosti učenja, i uči se tokom III razreda srednje stručne škole (III stepena stručnosti) – kao **izborni predmet**. Godišnji fond časova za realizaciju programa:

RAZRED	NEDJELJNI BROJ ČASOVA	GODIŠNI BROJ ČASOVA
III	1	35

3. OPŠTI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

U cjelini gledano građanskim obrazovanjem označava se skup obrazovnih i vaspitnih mjera, akcija i aktivnosti koje kao konačan ishod imaju *kompetentne i odgovorne mlade ljude za aktivnu ulogu u društvenom životu svoje zajednice*. U skladu sa tim utvrđena su tri opšta cilja učenja GO-a:

- obezbijediti *usvajanje znanja* i informacija o društvu koje će mladima omogućiti da razviju autonomne odgovore na društvena i etička pitanja, i obezbijediti im samostalnu participaciju u društvenom životu zajednice;
- kroz dijalog, raspravu, rješavanje problema, istraživanje i slično, omogućiti mladima *razvijanje vještina*, sposobnosti i kompetencija koje su osnov samostalnog i odgovornog praktikovanja demokratije i participacije u različitim područjima društvenog života;
- *izgraditi svijest* o pravima i odgovornostima, vrijednosnim normama, pravilima ponašanja, etičkim i moralnim pitanjima društvene zajednice, kako bi mladi kritički sagledavali i usmjeravali svoju aktivnost u zajednici.

Kao polazište za utvrđivanje ključnih kompetencija kojima treba da se bavi nastava građanskog obrazovanja, u Evropi, široko je prihvaćen model prema kome predmet građanskog obrazovanja treba da ima uticaj na tri osnovne dimenzije ličnosti:

- kognitivnu (saznajnu),
- afektivnu (vrijednosnu) i
- socijalnu (akcionu) komponentu ličnosti učenika/ce.

3.1. Kognitivna dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Kognitivna dimenzija građanskog obrazovanja uključuje: **znanje o** (osnovnim oblicima društvenog organizovanja i osnovnim institucijama građanskog društva i demokratije); **znanje kako** (se npr. u zajednici dogovara, odlučuje i sl.); kao i **sposobnosti i vještine** potrebne za kompetentno djelovanje u zajednici.

Učenik/ca treba da **zna o**:

- osnovnim društvenim grupama i o njihovoj ulozi,
- pravilima zajedničkog života,
- porijeklu i svrsi tih pravila,
- različitim ulogama i nivoima moći u društvu,
- svojim pravima i odgovornostima,
- osnovnim načelima demokratije, građanskog i civilnog društva,
- načinima funkcionisanja javnih institucija (ustanova) i sl.

Učenik/ca treba da **zna kako se**:

- postaje član neke društvene grupe,
- u grupi demokratski odlučuje i utvrđuje zajednički cilj,
- u grupi tolerantno raspravlja i dogovaraju pravila i norme ponašanja,
- u grupi ravnopravno dijele zaduženja i preuzima odgovornost,
- u grupi odgovorno postupa ,
- u grupi zalaže za ravnopravnost i bori protiv diskriminacije i sl.

Kroz učenje građanskog obrazovanja učenik/ca treba da razvija **sposobnosti i vještine** potrebne za građansko djelovanje u demokratski organizovanom društvu:

a) **osnovne vještine (sposobnosti):**

- argumentovanog i kritičkog mišljenja,
- rješavanja društvenih i interpersonalnih problema,
- ocjenjivanja i vrednovanja,
- moralnog rasuđivanja;

b) **društveno važne vještine:**

- saradnje,
- komunikacije,
- rada u grupi i timu,
- debatovanja, pregovaranja i nalaženja kompromisa,
- interkulturalne vještine,
- sprečavanja i rješavanja sukoba,
- posredovanja,
- demokratskog vođenja,
- lobiranja i sl.

3.2. Vrijednosna dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Vrijednosna dimenzija predmeta GO podrazumijeva razvijenu svijest o pravima i odgovornostima, normama ponašanja i vrednostima građanskog društva, kao i o etičkim i moralnim pitanjima zajednice. Očekivanje je da opšte demokratske i građanske vrijednosti kao što su: sloboda, jednakost, solidarnosti među ljudima, dostojanstvo ličnosti, poštovanje različitosti i slično, postanu *dio vrijednosnog sistema učenika/ce* i osnova njegovog/njenog budućeg djelovanja u zajednici.

Stavovi, vrijednosti i osobine ličnosti značajne za nastavu GO-a:

- sloboda za sve ljude,
- vladavina pravde i pravičnosti,

- jednakost i uvažavanje različitosti,
- ravnopravnost,
- samopouzdanje,
- povjerenje u druge,
- odgovornost,
- solidarnost,
- humanost,
- inicijativnost,
- tolerantnost...

3.3. Socijalno-akciona dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Socijalno-akciona dimenzija opisuje spremnost pojedinca da *djeluje* i da se *zalaže* za građansko društvo i demokratiju. Radi se dakle o ponašanju pojedinca, i ova dimenzija predstavlja, u pravom smislu riječi, *ishod učenja* predmeta GO.

Kao kapacitete za djelovanje u svom okruženju - *u svojoj porodici; školi; lokalnoj zajednici; državi Crnoj Gori i šire*, kod učenika/ca treba razvijati sposobnost i spremnost:

- da se integriše u svoju zajednicu;
- da se informiše, uči i stalno usavršava;
- da kritički prosuđuje, autonomno odlučuje i samostalno postupa;
- da zajednički radi i saraduje sa drugima u zajednici;
- da odgovori – da bude odgovoran/na prema sebi, prema drugima i prema svojoj zajednici;
- da bude human/na i spreman/na da pomogne drugima;
- da poštuje i uvažava sebe i svoju pripadnost;
- da poštuje i uvažava dugog i drugačije;
- da doprinosi aktivnoj toleranciji i suživotu različitosti;
- da se bori protiv nepravde, diskriminacije, stereotipa i neovlašćenog postupanja;
- da se zalaže za demokratske i građanske vrijednosti;
- da se zalaže za slobodu, jednakost, pravednost i ljudska prava za sve;
- da preuzima inicijativu;
- da se angažuje u različitim inicijativama i akcijama;
- da učestvuje u javnim raspravama;
- da konflikte rješava nenasilno;
- da radi za dobrobit pojedinca i cijele zajednice;
- da se zalaže i da doprinosi unapređivanju svoje zajednice.

4. SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE U III RAZREDU SREDNJE STRUČNE ŠKOLE

Obavezne teme: UVOD U PREDMET; MOJ ULOGA U ZAJEDNICI; DEMOKRATIJA; DRŽAVA; POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE; LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA; ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD; KULTURA I RELIGIJA.

PLAN REALIZACIJE PROGRAMA

Za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE u III razredu trogodišnjih stručnih škola predviđena su 35 časa. Obavezne teme se realizuju kroz 24 časa. Uz svaku obaveznu temu realizuje se i jedna ili više izbornih tema. Izborne teme u lokalnoj zajednici moguće je planirati na više načina. Moguće je predvidjeti jednu temu koja se realizuje kroz fond od 5 časova, ili više tema u okviru fonda od 5 časova. (vidi: "Planiranje programa GO" – poglavlje 5.1).

OBAVEZNE TEME	OBAVEZNE TEME (BROJ ČASOVA)	IZBORNE TEME U ŠKOLI (BROJ ČASOVA)	IZBORNE TEME U LOKALNOJ ZAJEDNICI (BROJ ČASOVA)
<i>UVOD U PREDMET</i>	1		
<i>MOJA ULOGA U ZAJEDNICI</i>	3	1	1
<i>DEMOKRATIJA</i>	3	1	1
<i>DRŽAVA</i>	3	1	
<i>POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE</i>	3	1	1
<i>LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA</i>	4	1	1
<i>ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD</i>	3	1	
<i>KULTURA I RELIGIJA</i>	4		1
Ukupno časova: 35	24	6	5

TEMA: UVOD U PREDMET (1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna značaj, ciljeve i sadržaj predmeta GO i razumije njegovu važnost za sebe, druge ljude i zajednicu, - razumije svoju ulogu u ostvarivanju ciljeva predmeta GO. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju ciljeve i sadržaje i značaj predmeta GO, - dogovaraju pravila demokratskog rada i učenja u grupi (u odjeljenju). 	Građansko obrazovanje.	

TEMA: MOJA ULOGA U ZAJEDNICI (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna pojam ličnosti čovjeka i strukturu njegovog bića – čovjek kao individualno biće – ja, i čovjek kao društveno biće – mi, - razumije različitost društvenih identiteta i pravo na izbor, - razumije ulogu različitih društvenih grupa i razlikuje neformalne društvene grupe od formalnih grupa, - razumije svoj položaj, prava i dužnosti u različitim društvenim grupama. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju sebe kao individualno biće i sebe kao pripadnika različitih društvenih grupa (vršnjačka grupa, porodica, škola...), - navode osnovne društvene grupe kojima istovremeno pripadaju (porodica, škola...), - utvrđuju razloge pripadnosti ovim grupama (šta dobijaju, a šta daju ovim grupama), - analiziraju svoj položaj npr. u školi i u grupi vršnjaka. 	<p>Individua; lični identitet – ja – samoidentitet; grupni identitet – mi – društveni identitet; društvena grupa; porodica; škola; lokalna zajednica; međunarodna zajednica; neformalne grupe; formalne grupe.</p>	<p>Istorija: društvene grupe u antičkoj i srednjovjekovnoj istoriji.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa načinom života u zajednici i odnosom pojedinac – zajednica: dogovor; pravila ponašanja; prava i obaveze (dužnosti); odgovornost; tolerantnost, solidarnost..., - razumije važnost društvenog dogovora za svakog pojedinca i za društvenu zajednicu, - upozna osnovne karakteristike, društvenih organizacija: ciljevi i djelatnosti organizacije; sistem normi i pravila ponašanja; sistem uloga i raspodjela moći u organizaciji; način rukovođenja i upravljanja organizacijom; odgovornosti... 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - predviđaju posljedice života u zajednici u kojoj nema dogovora ni pravila ponašanja, u kojoj se ne poštuju prava ni obaveze; gdje nema odgovornosti ni solidarnosti, - razgovaraju o tome bez čega je nemoguć zajednički život. 	<p>Dogovor; pravila; prava i obaveze; odgovornost; tolerantnost; solidarnost.</p>	<p>Psihologija: osnovna pravila lijepog ponašanja u školi, kod kuće, na javnim mjestima.</p> <p>Psihologija: načela funkcionalne komunikacije, osobine bitne za timski rad, oblici neposredne komunikacije.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna različite uloge i značaj društvenih organizacija – tipove, funkcije i vezu sa institucionalnim oblikom organizacije društvenog života, - upozna značaj institucionalnog načina djelovanja za sebe i za društvenu zajednicu u cjelini, - upozna međusobne odnose i povezanost pojedinih društvenih grupa – odnose: porodica; škola; lokalna zajednica; država; međunarodna zajednica..., - se upozna sa osnovnim kolektivnim pravima. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju različite tipove organizacija i analiziraju njihovu ulogu u organizaciji društva, - analiziraju svoju ulogu i odgovornost prema društvenoj organizaciji (odgovornost prema obavezama; odgovorno ostvarivanje prava; solidarnost...), - upoznaju međusobne odnose i povezanost pojedinih društvenih grupa – odnose: porodica; škola; lokalna zajednica; država; međunarodna zajednica..., - se upoznaju sa osnovnim kolektivnim pravima. 	<p>Institucije – funkcija; organizacije – funkcija; međusobna povezanost i zavisnost; solidarnost; kolektivna prava.</p>	

Izborne teme/aktivnosti: IZRADA PRAVILNIKA O PONAŠANJU UČENIKA/CA U ŠKOLI; ANALIZA ZAKONA – PRAVA I DUŽNOSTI UČENIKA/CA U ŠKOLI; NORMATIVI ŠKOLE – MOJA PRAVA I ODGOVORNOSTI.

TEMA: DEMOKRATIJA (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna određenje demokratije kao društvenog onosa, društvene procedure i načina života u socijalnoj sredini, - upozna se sa istorijskim razvojem demokratije (razumije određenje pojmova demos i građanin kao subjekta političkog odlučivanja), - razumije značaj demokratske odgovornosti za funkcionisanje demokratije. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju na osnovu prethodno stečenih znanja, istorijske i društvene uzroke nastanka i razvoja demokratije, - identifikuju kroz analizu društvenog života raznovrsnost demokratije i njenu kompleksnost kao odnosa, izbora, mišljenja, odgovornosti, pravila društvene igre, odlučivanja... 	<p>Demokratija; demos; građanin; civilno društvo.</p>	<p>Istorija: građanske revolucije; revolucija 1848.</p> <p>Sociologija: država; politika.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije osnovne uslove za postojanje i principe demokratije, - se upozna sa oblicima, karakteristikama i pojavama nedemokratski režimima: autokratija i totalitarizam, - se upozna sa osnovnim oblicima neposredne demokratije: referendum (oblici i vrste), javna rasprava, narodna inicijativa, - upozna se sa prisustvom i oblicima neposredne demokratije u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju neophodne uslove za ostvarenje demokratije u društvu (pravni poredak, garancija ljudskih prava i sloboda, politički pluralizam, nezavisno sudstvo, mehanizmi kontrole i zaštite, pravo kritike i kontrole vlasti, tolerancija, javnost, politička kultura, odgovornost...), - analiziraju značaj i osnovne oblike neposredne demokratije u školi, lokalnoj zajednici, organizacijama, državi, - identifikuju dobre i loše strane neposredne demokratije. 	<p>Principi; društveni uslovi demokratije; pluralizam; neposredna demokratija; predstavnička demokratija; autokratija; totalitarizam; referendum; javna rasprava; narodna inicijativa.</p>	<p>Istorija: društveno-političke i ekonomske karakteristike svijeta početkom XX vijeka.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa osnovnim karakteristikama predstavničke demokratije, - razumije značaj političkog i društvenog pluralizma kao osnove za mnoštvo ideja, stavova, djelovanja političkog organizovanja, konkurencije, izbora, opredjeljenja, - razumije odnos neposredne i predstavničke – izborne demokratije u savremenom društvu, - razumije demokratiju kao način mišljenja, pogled na društvenu stvarnost, način i sredstvo političkog djelovanja, odnosno kao svojevrsni oblik društvene ideologije. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj neposrednih slobodnih izbora za stabilnost društva, participaciju i zaštitu interesa različitih društvenih grupa, - analiziraju značaj parlamenta u demokratskom društvu i njegovu ulogu kao tijela direktno izabranog voljom građana, - identifikuju oblike predstavničke demokratije u školi, organizacijama, lokalnom nivou, državi. 	<p>Predstavnička demokratija; pluralizam; političke grupe; mandat; izbori; izborni sistemi; izborna procedura.</p>	<p>Istorija: Evropa i SAD u drugoj polovini XIX vijeka; doba parlamentarizma.</p>

Izborne teme/aktivnosti: GRADSKI ŽIVOT – OBILJEŽJA; NEPOSREDNA DEMOKRATIJA U ISTORIJI CRNE GORE; TOLERANCIJA; LIBERALNA DEMOKRATIJA.

TEMA: DRŽAVA (3+1+0)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa pojmom države i njenim određenjem nekad i sad, - razumije osnovne funkcije države, - upozna i analizira elemente države nekad i sad, teritorija – državni prostor, podanik – državljanin, suverenitet jednog – suverenitet države (nacije, građana), - razumije značenje sadržaj pojmova legalitet i legitimitet, odnosno prava kao volje države i pravde, pravednosti kao najvišeg prava. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj države kao političke forme organizovanja društvene zajednice, - identifikuju osnovne razlike između načina prihvatanja – identifikacije države nekad i sad, - analiziraju osnovne elemente države i njihovu istorijsku transformaciju do današnje pojavnosti, - analiziraju sadržaje pojmova legalnost i legitimnost i odnos između njih. 	<p>Država; funkcije države; elementi države; državni prostor; državljanstvo; suverenitet; legalitet; legitimitet.</p>	<p>Istorija: apsolutističke monarhije; crnogorske institucije koje su afirmisale borbu za nezavisnost; karakteristike evropskih država; američka i francuska revolucija.</p> <p>Geografija (Formiranje crnogorske teritorije kroz prošlost)</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna i razumije pojam vlasti, kao oblika političke i institucionalne moći, - razumije značaj horizontalne i vertikalne podjele vlasti, tj. kontrolu vlasti od strane vlasti, - se upozna sa osnovnim formama države, podjelom državnih oblika na osnovu kriterijuma: vladavine, strukture, karaktera društvenih odnosa..., - razumije značenje pojma državne – unutrašnje i spoljne politike, - razumije pojam i ulogu birokratije u vršenju vlasti. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - formiraju sopstvene stavove o vlasti, njenom ispoljavanju, autoritetima, ograničenjima vlasti, - analiziraju značaj horizontalne i vertikalne podjele vlasti kao oblika decentralizacije, - identifikuju i analiziraju na osnovu interdisciplinarnog saznanja, različite oblike – forme državne vlasti, specifičnost pojedinih formi u svojoj nacionalnoj istoriji, - formiraju sopstvene stavove o politici kao vještini usmjeravanja društva, sredstvima, subjektima i ciljevima politike, - analiziraju ulogu birokratije i njen odnos prema građanima, dobre i loše strane birokratije. 	<p>Forma države; federacije; unitarna država; monarhija–republika; nedemokratska–demokratska država; politika; vladavina; birokratija.</p>	<p>Istorija: apsolutne monarhije, građanske države; ideje o ujedinjenju država – Italija, Njemačka.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije značenje pojma pravna država kao suštine demokratske vlasti, - se upozna sa sadržajem i funkcijama „države blagostanja” (“socijalna država”), - razumije značaj društvene promjene u ravni države – budućnosti države – “superdržava”. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju i kompariraju savremenu državu sa ranijim formama i položaj čovjeka i građanina u njima, - identifikuju veze između demokratije, države i prava, osnovne principe pravne države, - analiziraju funkcije savremene socijalne države, - analiziraju odnose između država, nadnacionalne forme političkog djelovanja i povezivanja, pojam i mogućnost stvaranja “evropske” i “svjetske” superdržave. 	<p>Pravna država; država blagostanja; društvena promjena; superdržava.</p>	

Izborne teme/aktivnosti: DRŽAVNA I PRAVNA TRADICIJA CRNE GORE; ISTORIJSKE FORME DRŽAVE; PRAVNA DRŽAVA – PRINCIPI, USLOVI POSTOJANJA, FUNKCIJE; IDEALNA DRŽAVA – ESEJ; SUPERDRŽAVA – OD IDEJE DO OSTVARENJA – ESEJ.

TEMA: POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa značenjem pojma politički sistem kao oblika uređenog skupa društvenog djelovanja, - upozna osnovne elemente političkog sistema i njihov značaj za sistem uopšte, - upozna se sa državnom tradicijom i istorijskim razvojem crnogorske države i njenim političkim sistemom, - se upozna sa ustavnom i pravnom tradicijom Crne Gore. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj političkog sistema kao podsistema društvenog sistema i njegovu ulogu u donošenju legitimnih, identifikuju strukturnu osnovu političkog sistema: institucije sistema, obrasce ponašanja, uloge, ustanove, organizacije i pravila, - analiziraju državne forme i i razvoj institucija kroz istorijski razvoj crnogorske države, - formiraju svoj stav o značaju državne i pravne tradicije i njihovih vrijednosti za crnogorsku društvenu zajednicu. 	<p>Politički sistem; oblici političkog sistema: jedinstva vlasti, podijeljene vlasti, parlamentarni, predsjednički, skupštinski, mješoviti oblik; elementi političkog sistema; istorija institucija; pravna tradicija.</p>	<p>Istorija: apsolutne monarhije; Evropa i SAD u drugoj polovini XIX vijeka; doba parlamentarizma.</p> <p>Istorija: Crna Gora u doba vladikata; Crna Gora na diplomatskoj sceni tokom XVIII vijeka; ustoličenje dinastije Petrović u doba Petra I i u doba Petra II; proglašenje knjaževine; Berlinski kongres; doba knjaza Nikole...)</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa osnovnim principima, opštim načelima, osnovnim društvenim vrijednostima i opredjeljenjima i dijelovima ustava Crne Gore, - upozna značaj ustrojstva Crne Gore kao građanske države, - razumije specifičnost Crne Gore kao multietničkog i multikulturalnog društva, - se upozna sa modelom rješenja i stanjem manjinskih i kolektivnih prava u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju karakter političkog sistema u ustavu Crne Gore, osnovna opredjeljenja i proklamovane vrijednosti društvene zajednice, - analiziraju principe i osnovne vrijednosti građanskog društva kao modela društvenog organizovanja, - identifikuju manjinske grupe u svojoj sredini i njihov društveni položaj, odnose prema njima, manjinskim i kolektivnim pravima. 	<p>Ustav – osnovni principi, ekološka država, građanska država, socijalna država, multikulturalnost, inkulturalnost, ljudska prava, manjinska prava; afirmativna akcija.</p>	<p>Istorija: politika knjaza Nikole; prvi ustav Crne Gore; Crna Gora u socijalističkoj Jugoslaviji.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa ustavnom podjelom vlasti i osnovnim nadležnostima, odnosom između institucija vlasti, - se upozna sa načinom formiranja, strukturom i nadležnostima: Skupština – Vlada – sudska vlast – lokalna samouprava 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju odnose između različitih organa vlasti, nivoe vlasti i načine konstituisanja organa vlasti, - identifikuju mehanizme unutrašnje kontrole vlasti, - planiraju posjetu institucijama vlasti na različitim nivoima: lokalnom, nacionalnom. 	<p>Podjela vlasti; institucije vlasti; Skupština; Vlada; sudska vlast; lokalna samouprava.</p>	<p>Istorija: Crna Gora u sastavu jugoslovenske države.</p> <p>Geografija: Crna Gora, položaj, veličina, granice i državno uređenje.</p>

Izborne teme/aktivnosti: USTAVNO UREĐENJE CRNE GORE; ISTORIJSKI RAZVOJ PARLAMENTARIZMA U CRNOJ GORI; POLOŽAJ JEDNE MANJINSKE GRUPE U MOJOJ SREDINI/ŠKOLI/LOKALNOJ ZAJEDNICI/CRNOJ GORI; POLOŽAJ ŽENE I RODNA RAVNOPRAVNOST U CRNOJ GORI/RADNOJ/LOKALNOJ SREDINI –ISTRAŽIVANJE.

TEMA: LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA (4+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i pojmom ljudskih prava u filozofskoj i pravnoj teoriji (istorijat ideje), teorijama o ljudskim pravima i slobodama (prirodnog prava, liberalna teorija, društvenog ugovora, klasna teorija...), - se upozna sa određenjem i razlikom između pojmova čovjek i građanin; položaj i izvor prava; prirodna prava, - se upozna sa modelima podjele prava i sloboda (klasična, prema izvoru, generacijama...), - se upozna sa sadržajem međunarodnih dokumenata (deklaracije, paktovi, protokoli, konvencije...). 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na osnovu stečenih znanja iz istorije, književnosti, istorije religije, filozofije identifikuju istorijske primjere borbe za ostvarenje ljudskih prava i sloboda, pojedinaca, grupa, organizacija, pokreta, - raspravljaju o kauzalnim vezama između kulturnih potreba i prava čovjeka, - razgovaraju o određenjima pojmova čovjek i građanin i sadržajima pojmova, - identifikuju moguće kriterijume podjele prava i sloboda, razumiju izvore individualnih i kolektivnih prava. 	<p>Ljudska prava; čovjek; građanin; prirodna prava; individualna prava; kolektivna prava.</p>	<p>Sociologija: sociološke teorije; država, pravo, politika; čovjek – građanin; sociološke teorije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa pojedinačnim pravima prve generacije ljudskih prava i sloboda (Pakt o građanskim i političkim pravima), - se upozna sa pojedinačnim pravima druge generacije (Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), - se upozna sa pojedinačnim pravima treće generacije prava – sadržaj, podjela. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju i analiziraju sadržaj prava i sloboda prve generacije – lična, politička i građanska prava, - identifikuju i analiziraju sadržaj prava i sloboda druge generacije – ekonomska i kulturna prava, - razgovaraju o manjinskim pravima, ekološkim, "pravima na budućnost"... 	<p>Generacije prava.</p>	
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i podjelom kolektivnih i manjinskih prava – mehanizmima zaštite; međunarodni dokumenti o manjinskim i kolektivnim pravima, - razumije značaj odgovornosti (sadržaj, oblici) za ostvarenje demokratije i ljudskih prava i sloboda. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raspravljaju o položaju manjina i njihovim pravima, sadržajem i podjelom kolektivnih prava, - analiziraju načine zaštite ljudskih i manjinskih prava na nacionalnom i međunarodnom nivou, - analiziraju međunarodne dokumente o manjinskim pravima, kompariraju rješenja i prepoznaju standarde. 	<p>Kolektivna prava; manjinska prava; odgovornosti.</p>	<p>Sociologija: nacija; manjinske grupe; multikulturalizam.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa evropskom praksom i standardima zaštite ljudskih, manjinskih i građanskih prava i sloboda, - se upozna sa načinom regulacije i položajem ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori – standardi. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, Okvirnu konvenciju o zaštiti manjina, Evropsku socijalnu povelju, Konvenciju o zaštiti i očuvanju manjinskih jezika, - analiziraju ustavna određenja ljudskih prava i sloboda i Crnoj Gori, - na osnovu prethodnih saznanja istražuju oblike kršenja i nepoštovanja ljudskih i manjinskih prava u crnogorskom društvu, lokalnoj zajednici, školi... 	<p>Mehanizmi zaštite; evropska praksa; crnogorska praksa.</p>	<p>Istorija: oblici novih evropskih integracija; Crna Gora.</p>

Izborne teme/aktivnosti: ISTORIJAT RAZVOJA LJUDSKIH PRAVA – OD IDEJE DO PRAKSE; MANJINSKA PRAVA NEKAD I SAD; "ČOJSTVO JE BRANITI DRUGOGA OD SEBE" – ESEJ; FEMINIZAM; PRVI PUT GLASAM.

TEMA: ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i osnovnim karakteristikama rada, kao nužnosti i kao slobodne aktivnosti čovjeka, - se upozna sa sadržajem prava i slobode rada kao osnovnog ekonomskog prava nekad i sad, značajem prava, - se upoznaj sa određenjem zanimanja i njegovim karakteristikama, - uočava i razlikuje karakteristike tradicionalnog i profesionalnog rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj rada za pojedinca, porodicu, zajednicu, razvijaju pravilan odnos prema radu kao obliku samopotvrđivanja, - analiziraju odnos prema radu, njegov karakter, svrhu rada kroz različite periode razvoja društva i u svojoj sredini, - identifikuju povezanost rada kao sredstva za zadovoljenje različitih kulturnih potreba pojedinca i njegove porodice, - uočavaju karakteristike i današnje prisustvo tradicionalnog rada u svojoj sredini. 	<p>Rad; potrošačka kultura; ciljnost i svrhovitost rada; potrebe.</p>	<p>Sociologija: pojam i karakteristike rada; čovjek kao radno i tehničko biće; potrošačka kultura; kulturne potrebe; antropološko određenje rada.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava i razumije razlike: rad–zanimanje–profesija, - uočava značaj profesionalne orijentacije, identifikuje motive, uticaje i druge faktore koji utiču na izbor profesije, značaj i važnost slobodnog izbora profesije i zanimanja, - uočava važnost i neophodnost stalne veze između rada i obrazovanja u uslovima savremenog tehnološkog društva (uticaj tehnike – tehničkog determinizma u oblasti rada), - analizira položaj djece i mladih u oblasti rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj profesionalne orijentacije za pojedinca i zajednicu, faktore koji utiču na orijentaciju, tradicionalne faktore, - analiziraju koliko potrebe tržišta utiču na orijentaciju. 	<p>Zanimanje; tradicionalni rad; profesionalni rad; profesionalna orijentacija; sloboda izbora.</p>	<p>Sociologija: društvena podjela rada; tradicionalni rad; profesionalni rad; značaj profesionalne orijentacije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije posebnost područja radnih odnosa kao specifičnog društvenog, ekonomskog i pravnog odnosa (različiti oblici radnog odnosa, zaposlenost, nezaposlenost, privremeni rad...), radnu sredinu, metode vrednovanja rada i raspodjelu dohotka, - razumije važnost radnog zakonodavstva za ostvarenje svojih ekonomsko-socijalnih prava, - razumije ulogu tržišta rada na individualnom i društvenom nivou, kretanja i zakonitosti tržišta rada, - identifikuje i na primjerima iz svakodnevnog života uočava oblike zloupotreba u oblasti rada: eksploatacija, prinudni rad, diskriminacija u oblasti rada: rodna, etnička, rasna, generacijska..., trafiking, ropstvo. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju oblike nezaposlenosti i analiziraju uzroke pojave u lokalnoj zajednici, - identifikuju različita područja rada, položaj zaposlenih u njima, njihova prava, nepravilnosti, - uočavaju značaj sindikalnog organizovanja za zaštitu prava radnika, - razumiju ulogu države u procesu rada. 	<p>Radni odnos; radno mjesto; raspodjela dohotka; radno zakonodavstvo; sindikat; tripartizam.</p>	<p>Sociologija: profesionalni rad; značaj profesionalne orijentacije; nezaposlenost; društvene nejednakosti i rad; industrijski konflikt i sindikat.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava i analizira na osnovu saznanog: rad, zanimanje i profesiju u crnogorskom društvu, - analizira oblike društvene pokretljivosti na osnovu rada u Crnoj Gori, - razumije značaj povezanosti društvenog razvoja, planiranja, profesionalne orijentacije, obrazovanja i tržišta rada, - upoznaje osnovne institute i mehanizme zaštite individualnih i kolektivnih prava na osnovu rada u Crnoj Gori, pojave diskriminacije i zloupotreba u oblasti rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju i kompariraju rješenja u međunarodnim dokumentima i prepoznaju u njima standardna rješenja, - razgovaraju o rješenjima i garantovanim standardima u oblasti rada u crnogorskom društvu, - identifikuju i analiziraju pojave diskriminacije i zloupotreba u Crnoj Gori, - identifikuju mehanizme zaštite prava na rad i prava iz rada u Crnoj Gori. 	<p>Društvena pokretljivost; društveni razvoj.</p>	<p>Sociologija: društvene nejednakosti, nezaposlenost, položaj žene u procesu rada, socijalne razlike i slojevitosti, diskriminacija na osnovu rada u crnogorskom društvu.</p>

Izborne teme/aktivnosti: TRADICIONALNI I PROFESIONALNI RAD U LOKALNOJ SREDINI – ISTRAŽIVANJE; CRNA GORA I STRUKTURA RADNE SNAGE; OBLICI INSTITUCIONALNE I KULTURNE DISKRIMINACIJE U SFERI RADA; MLADI I PROFESIONALNA ORIJENTACIJA; RODNA RAVNOPRAVNOST – DISKRIMINACIJA U OBLASTI RADA; PROFESIONALNA ORIJENTACIJA.

TEMA: KULTURA I RELIGIJA (4+0+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna značenje i sadržaj pojma kultura, humanitet kao osnove kulture, - razumije značaj tradicije u razvoju društva i identiteta, vezu između tradicije i savremenog načina mišljenja, organizovanja i djelovanja, - razumije uticaj kulture na formiranje kolektivnog i ličnog identiteta, - upozna osnovne funkcije kulture, ciljeve i značaj kulturne raznovrsnosti. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj kulture za socijalnu interakciju i koheziju zajednice, autonomnost i posebnost društva, - identifikuju obrasce tradicionalnog mišljenja i djelovanja u svojoj lokalnoj zajednici, školi, društvu, - formiraju stavove o odnosu tradicije i modernog načina društvenog života, - analiziraju osnovne ciljeve kulture, njene funkcije, raznovrsnost kulturnih tipova i oblika. 	<p>Kultura; humanitet; tradicija; tradicionalno; konzervativizam; funkcije kulture.</p>	<p>Istorija: stil i način života u doba humanizma i renesanse; vjerske promjene u Evropi; prva i druga industrijska revolucija; kulturni i prosvjetni napredak u Crnoj Gori.</p> <p>Geografija: kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore.</p> <p>Maternji jezik: moderna u našoj književnosti.</p> <p>Sociologija kulture: tradicija i progres.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa različitim subkulturnim modelima djelovanja kao kulturnim podsystemima (kultura mladih, kulturni pokreti, kultura marginalnih grupa, kontrakultura, alternativa...), - razumije značaj i štetnost mita i predrasuda u razvoju društva: tribalizam, holizam, etnička distanca, rodna neravnopravnost, generacijska i prirodna podjela rada i uloga, - razumije karakteristike crnogorskog društva i višedimenzionalni značaj tradicije. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju posebnosti i razloge postojanja subkulturnog podsystema kulture i identifikuju u svojoj zajednici, - analiziraju kulturnu višeslojnost crnogorskog društva, diverzitet kulturnog djelovanja, mišljenja, stvaralaštva, kulturnog nasljeđa. 	<p>Predrasude; stereotipi; konformizam; subkultura.</p>	<p>Sociologija: funkcije kulture; teorije kulturnih promjena; argo; podkultura i protivkultura.</p> <p>Geografija: Crna Gora, društvene karakteristike; kulturna tradicija; turistička ponuda Crne Gore.</p> <p>Maternji jezik: tradicionalno i moderno u književnom djelu; varijacije tradicionalnih motiva.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti učenja	Pojmovi	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem religije kao oblikom društvene svijesti, - se upozna sa pojavnim i istorijskim oblicima i tipovima religije i religijskim oblicima u svojoj zajednici, - razumije istorijske i društvene razloge postojanja i nužnosti religijskog pluralizma – multireligioznosti (multikonfesionalnost), - razumije određenje pojma vjere kao individualnog odnosa prema svetom. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj utemeljenosti religije za pojedinca, porodicu, grupu i društvo, - identifikuju različite tipove religije i njihovo prisustvo u svojoj zajednici – manifestnost, sličnosti i razlike, - analiziraju povezanost religijskih vrijednosti i vrijednosti društva, - identifikuju sadržaj potpunog i nepotpunog oblika religioznosti. 	Religija; vjera; tipovi religije; religijski pluralizam.	Geografija: Crna Gora, društvene karakteristike.
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna osnovne funkcije religije (pogled na svijet, etičku, praktičnu, simboličku, integrativnu, komunikativnu), - razumije ulogu vjerske organizacije u ostvarenju osnovnih funkcija religije za pojedinca i društvenu grupu, zajednicu, - se upozna sa karakteristikama multikonfesionalnog društva kao oblika kulturnog pluralnog organizovanja zasnovanog na međureligijskoj toleranciji, međureligijskom dijalogu, ekumenizmu..., - se upozna sa sadržajem prava na vjeroispovijest i pravnim položajem vjerskih zajednica u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju na osnovu stečenih znanja ulogu religije i crkve u crnogorskoj istoriji, - na osnovu stečenih znanja analiziraju ulogu religije i crkve u lokalnoj zajednici, - identifikuju promjene u načinu djelovanja, položaju i poimanju svakodnevnog života (ekonomskog, političkog, kulturnog, ljudskih prava i sloboda, religijske običajnosti...) od strane vjerskih organizacija i vjernika na različitim nivoima - analiziraju vjerska prava i slobode u školi, lokalnoj zajednici, Crnoj Gori – garancija; oblici kršenja i zloupotrebe. 	Funkcije religije; sekularizam; ateizacija; vjerske organizacije; sekta.	Istorija: prvi crnogorski ustav; Crna Gora u sastavu jugoslovenske države.

Izborne teme/aktivnosti: KONFORMIZAM; SUBKULTURA; ODNOS MEĐU KULTURAMA; POKRETI I KULTURA MLADIH; MIT, NJEGOV ZNAČAJ I KULTURNA UTEMELJENOST U CRNOGORSKOM DRUŠTVU; NOVI RELIGIJSKI POKRETI I SEKTE; MIT I MITOLOGIJA – ESEJ; MULTIKONFESIONALNOST U CRNOGORSKOM DRUŠTVU.

5. DIDAKTIČKE PREPORUKE

5.1. Planiranje programa GO u stručnim školama

Program GO sadrži:

- obavezni dio programa;
- izborni dio programa;
- dio programa koji planira škola u saradnji sa lokalnom zajednicom.

Obavezni dio programa (obavezne teme, ciljevi i ishodi programa) odnosi se na oko 68% ukupnog programa predmeta GO. Ovaj dio programa detaljno je razrađen u poglavlju 4. („Sadržaji i operativni ciljevi predmetnog programa“) i on je jednak i obavezan za sve četvorogodišnje stručne škole u Crnoj Gori. Pored obaveznog dijela, program GO nudi i određeni broj **izbornih tema i aktivnosti** koje su sadržajno vezane uz obavezne teme, ciljeve i ishode programa. Iz liste ponuđenih tema (aktivnosti) učenici/e u saradnji sa nastavnikom/com, biraju one teme i aktivnosti koje odgovaraju njihovim interesovanjima i potrebama. Ovdje se prije svega radi o tzv. praktičnim aktivnostima – akcionim i istraživačkim projektima, gdje učenici/e imaju priliku da ono što uče u školi istraže i primijene u realnom životu čime se obezbeđuje praktičnost i primjenjivost programa. Prilagođavanju programa specifičnim **potrebama lokalne zajednice** namijenjeno je oko 17% programa. Ovaj dio programa GO-a planira škola u saradnji sa roditeljima i predstavnicima lokalne zajednice. Ukupno gledano program GO sastoji se iz obaveznog dijela, izbornog dijela i dijela programa koji planira škola u saradnji sa potrebama lokalne zajednice.

6. STANDARDI ZNANJA (ISPITNI KATALOG)

MOJA ULOGA U ZAJEDNICI

Učenik/ca treba da:

- razumije da je čovjek istovremeno individualno i društveno biće i navodi razloge života ljudi u zajednici;
- može da objasni razlike između neformalnih i formalnih društvenih grupa i njihovu ulogu;
- navodi osnovne društvene grupe kojima istovremeno pripada i objašnjava njihovu međusobnu povezanost;
- na primjeru škole objašnjava strukturu društvene organizacije;
- na primjeru škole objašnjava svoju ulogu i obaveze u organizaciji.

DEMOKRATIJA

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže određenje demokratije;
- objašnjava osnovne principe demokratije;
- na primjerima objašnjava pojam neposredne demokratije;
- na primjerima objašnjava pojam predstavničke demokratije;
- objašnjava značaj demokratije.

DRŽAVA

Učenik/ca treba da:

- objašnjava pojam i ulogu države;
- objašnjava osnovne elemente države;
- objašnjava ulogu vlasti u državi;
- navodi i objašnjava različite forme – oblike državne vlasti;
- objašnjava karakteristike pravne države.

POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE

Učenik/ca treba da:

- navodi osnovne elemente političkog sistema i njihov značaj za sistem uopšte;
- objašnjava istorijski razvoj političkog sistema države Cene Gore;
- obrazlaže značaj ustava i navodi osnovna opredjeljenja Ustava Crne Gore;
- objašnjavaju ustavnu podjelu vlasti i nadležnosti u Crnoj Gori.
- objašnjava značaj ustavnog opredjeljenja – Crna Gora građanska država.

LJUDSKA PRAVA–UNIVERZALIZACIJA–STANDARDI I ZAŠTITA

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže razvoj ideje i značenje pojma ljudsko pravo;
- navodi osnovne međunarodne dokumente kojima se garantuju ljudska prava;
- navodi smisao i sadržaj: prve, druge i treće generacije ljudskih prava;
- objašnjava smisao i sadržaj kolektivnih (manjinskih) prava.

ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD

Učenik/ca treba da:

- navodi osnovna prava i slobode čovjeka u vezi sa radom;
- obrazlaže pojam radni odnos i prava u vezi sa njim;
- obrazlaže ulogu tržišta rada;
- objašnjava oblike kršenja ljudskih prava u vezi sa radom;
- navodi institute i mehanizme zaštite individualnih i kolektivnih prava na osnovu rada u Crnoj Gori.

KULTURA I RELIGIJA

Učenik/ca treba da:

- objašnjava pojam kultura;
- objašnjava bogatstvo crnogorskog društva – diverzitet kulturnog djelovanja, mišljenja, stvaralaštva, kulturnog nasljeđa;
- objašnjava pojam religije;
- navodi osnovne funkcije religije i vjere;
- obrazlaže ustavni položaj vjerskih zajednica u Crnoj Gori.

7. NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I OCJENJIVANJA

Ocjenjivanje na direktan način utiče na ostvarivanje ciljeva predmeta GRAĐANSKO OBRAZOVANJE. Ocjenjivanje je **brojčano**, uz obavezu nastavnika/ce da javno **obrazloži ocjenu** – *da dá usmenu argumentaciju ocjene i svakom/svakoj učeniku/ci ponudi instrukcije o daljem učenju*.

Polazište za ocjenjivanje u nastavi građanskog obrazovanja su **ciljevi i ishodi** programa, i to, počev od opštih ciljeva, pa do operativnih ciljeva i predviđenih standarda znanja. Osnovni cilj nastave građanskog obrazovanja (poglavlje 2), je osposobljavanje mladih za *ulogu aktivnog građanina* što podrazumijeva: **znanja** o ulogama građanina (informativnu ulogu škole); **vještine** potrebne građaninu (formativnu ulogu škole); **vrijednosti** koje odlikuju građanina (socijalizacijsku ulogu škole). Polazeći od ovako definisanih ciljeva programa, *predmet ocjenjivanja* u nastavi građanskog obrazovanja su: znanja, vještine i vrijednosti predviđene standardima programa (poglavlje 7).

8. RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE

8.1 Materijalni uslovi, standardi i normativi

Materijalna sredstva neophodna za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE u srednjoj stručnoj školi su: obuka nastavnika/ca za realizaciju programa, opremanje radnog prostora – učionice, štampanje priručnika i udžbenika, nabavka literature kao i osnovna didaktička sredstva i pribor za realizaciju nastave.

Uspješna realizacija programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE podrazumijeva:

- **stručno-predmetnu osposobljenost nastavnika/ca** (dobro poznavanje sadržaja programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE);
- **metodičko-didaktičku osposobljenost nastavnika/ca** (dobro posnavanje savremenih metoda učenja i oblika rada sa učenicima/ama);
- **motivisanost** za rad sa mladima u školi i van škole;
- opremljenost učionice u skladu sa zahtjevima savremenih metoda i oblika rada (mogućnost rada u grupama, u paru, individualnog rada);
- fleksibilnost u kreiranju rasporeda časova (mogućnost postojanja blok-časova);
- kultura (etos) škole trebalo bi da afirmiše primjenu ideja i principa građanskog obrazovanja (otvorenost škole prema zajednici, stvarna kontinuirana participacija učenika/ca, efikasnija saradnja sa porodicom, podjela odgovornosti i slično).

8.2 Okvirni spisak literature i drugih izvora

Literatura o građanskom vaspitanju i demokratskom građanstvu je veoma obimna i raznovrsna. Jedan dio literature dostupan je na maternjem, a mnogo više na stranim jezicima i u različitim izvorima (udžbenici, priručnici, Internet, video-matrijali i sl.). Iskustvo u desetogodišnjoj realizaciji projekata koji su se bavili građanskim obrazovanjem i vaspitanjem u Crnoj Gori, upućuje samo na **neke osnovne**, ali ni u kom slučaju i konačne, izvore:

1. Čedomir Čupić i Zoran Lalović: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, udžbenik za VI razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2005.
2. Čedomir Čupić i Zoran Lalović: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, priručnik za VI razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2005.
3. Zoran Lalović i Čedomir Čupić: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, udžbenik za VII razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2006.
4. Zoran Lalović i Čedomir Čupić: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, priručnik za VII razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2006.
5. Ivić, I. i sar.: **AKTIVNO UČENJE**, Priručnik za primjenu metoda aktivne nastave, Beograd, 2001.
6. Zoran Lalović: **Konstruktivistička teorija učenja i obrazovni proces**, Vaspitanje i obrazovanje br.4, Podgorica 2004
7. Slavka Gvozdenović: **Metodika nastave filozofije**, Zavod za udžbenike, Podgorica, 1999.
8. Grupa autora: **VASPITANJE ZA TOLERANCIJU, MIR I HUMANI RAZVOJ**, Podgorica, 1997.
9. Grupa autora: **UVOD U GRAĐANSKO OBRAZOVANJE**, Podgorica, 2002..
10. Grupa autora: **ŠKOLA JE ODLUČILA DA ŽIVI**, Podgorica, 2002.
11. Grupa MOST: **PAMETNIJI NE POPUŠTA**, Vodič kroz sukobe do sporazuma, Beograd, 1998.
12. Kovač-Cerović, T. i sar.: **UČIONICA DOBRE VOLJE**, Beograd, 1995.
13. Kovač-Cerović, T. i sar.: **IGROM DO SPOZNAJE**, Beograd, 1995.
14. Fountain, S.: **OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ**, UNICEF
15. **KONVENCIJA O DJEČJIM PRAVIMA**
16. **UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA**
17. Center for Civic Education: **MI, NAROD..., Projekat "Građanin"**, Priručnici za nastavnike i učenike, Podgorica 2002.
18. Libert, A.: **Filosofija nastave**, 1935.
19. **Dokumenta, priručnici, udžbenici i preporuke Savjeta Evrope** (Savjet za kulturnu sardanju – CCDCC) o obrazovanju za demokratsko građanstvo
20. Branimir Stojković: **Identitet I komunikacija**, Čigoja, Beograd, 2002.
21. E.Gidens: **Sociologija**, CID, Podgorica, 1998.
22. E.Gidens: **Sociologija**, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003.
23. Đuro Šušnjić: **Dijalog i tolerancija**, Čigoja, Beograd, 1997.
24. Miloš Ilić: **Sociologija kulture i umetnosti**, Narodna knjiga, Beograd, 1991.
25. **Evropska konvencija o ljudskim pravima**, Savjet Evrope, Beograd, 2003.

26. Aleksandar Saša Zeković, Nikola Đurašković: **Građanska čitanka**, CGO, Građanska kuća, Cetinje, 2005.
27. Aleksandar Saša Zeković: **Nevladine organizacije u Crnoj Gori – Promoteri promjena**, građanski magazin "Glas Prijestonice", br. 2/3, 2000.
28. Evropska Unija, Savjet Evrope, OSCE – **Rodna ravnopravnost u međunarodnim dokumentima**, knjiga prva, druga, treća, Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Crne Gore, Podgorica, 2005.
29. Local Democracy Agency Nikšić: **Učešće građana u donošenju odluka u lokalnoj zajednici**, priručnik za trening, 2004.
30. R.Golob, E.Hadleston, P.Kraf, M.Salema, V.Spajić-Vrkoš: **Obrazovanje za demokratsko građanstvo 2001-2004**, priručnik za obuku nastavnika za demokratsko građanstvo i obrazovanje o ljudskim pravima, Strazbur, 2004.
31. O.Komar, D.Bošković, Z.Vujović: **Upoznaj sistem da bi ga mijenjao**, CEMI, 2005.
32. Mirjana Pajvančić: **Mali rečnik pojmova o parlamentarizmu**, Građanska inicijativa, Beograd, 2001.
33. Vojislav Stanovčić: **Vlast i sloboda**, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
34. Norbeto Bobio: **Država, vladavina, društvo**, CID, Izdavački centar Cetinje
35. Norbeto Bobio: **Budućnost demokratije**, Filip Višnjić, Beograd, 1990.
36. Norberto Bobio: **Liberalizam i demokratija**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.
37. Džon Kin: **Mediji i demokratija**, Filip Višnjić, Beograd, 1995.
38. Ljubomir Tadić: **Autoritet i osporavanje**, Filip Višnjić, Beograd, 1987.
39. Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder: **Istorija Crne Gore**, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, 2006.
40. Šerbo Rastoder: **Istorijski leksikon Crne Gore**, Daily Press, 2006.
41. Stevo Muk: **ABC Nevladinih organizacija**, CRNVO, Podgorica, 2002.
42. **Osnovni termini iz oblasti nevladinog sektora**, Regionalni centar za razvoj NVO, Bar, 2005.
43. Nebojša Vučinić: **Osnovi ljudskih prava i sloboda**, CID, Podgorica, 2001.
44. Ivana Jelić: **Prava manjina**, CID, Podgorica, 2004.
45. Silvo Devetak: **Manjine, ljudska prava, demokratija**, Oslobođenje, Sarajevo, 1989.
46. **Ljudska prava – Osnovni međunarodni dokumenti**, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
47. **Ustav Crne Gore**, Službeni list, Podgorica
48. Dragoljub Đorđević: **Sociologija forever**, Niš, 1996.
49. A.Backović, D.Laušević, B.Mugoša, R.Strahinja: **Vodič za roditelje, zdravi stilovi protiv zloupotrebe droge**, CAZAS, Podgorica, 2005.
50. **Abeceda Evrope – EU**, Evropska dokumentacija, Beograd, 2001.
51. Henry Hazlitt: **Ekonomija u jednoj lekciji**, Global book, Novi Sad, 1998.
52. **Upoznaj Evropsku uniju** – priručnik, CEMI, Podgorica, 2006.
53. **Kako možemo zajedno**, JCPD, Podgorica, 1997.
54. Aleksandar Menj: **Istorija religije**, Plato, Beograd, 2005.
55. **Enciklopedija živih religija**, Nolit, Beograd, 1990.
56. Vuko Pavićević: **Sociologija religije**, BIGZ, Beograd, 1980.
57. **GRAĐANSKO VASPITANJE**, Priručnik za nastavnike, I razred srednje škole, MPS, Beograd, 2001.
58. Božidar Tadić: **Etničke zajednice i međuetnički sukobi**, CID, Podgorica, 1999.
59. Vil Kimlika: **Multikulturalizam multikulturalno građanstvo**, CID, Jesenski iTurk, Podgorica, Zagreb, 2004.

60. Snežana Joksimović: **Verska nastava i građansko vaspitanje u školama u Srbiji**, Beograd, 2003.
61. Zbornik radova: **Preduzetništvo i novi milenijum**, CID, Podgorica, 2001.
62. R.Rajović: **Ustav i prava građana**, udžbenik, Beograd, 2005.
63. **Enciklopedija političke kulture**, Savremena administracija, Beograd, 1993.
64. Vučina Vasović: **Savremene demokratije**, tom I, Službeni list, Beograd, 2006.
65. Entoni Gidens: **Posledice modernosti**, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
66. N. Rot: **Opša psihologija**, Zavod za udžbenike, Beograd, 2000.
67. R. Rajović: **Izabrani tekstovi uz udžbenika Ustav i prava građana**, Zavod za udžbenike, Beograd, 1998.

9. PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA/CA I STRUČNIH SARADNIKA/CA

Prilikom opredjeljivanja nastavnika/ca za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ključnim smatramo sljedeće standarde uspješne realizacije programa:

- **stručno-predmetnu osposobljenost** nastavnika/ce (dobro poznavanje sadržaja programa GO);
- **metodičko-didaktičku osposobljenost** nastavnika/ce (dobro poznavanje savremenih metoda učenja i oblika rada sa učenicima/ama);
- **motivisanost nastavnika/ce za rad sa mladima** u školi i van škole.

Polazeći od ovih kriterijuma smatramo da predmet GO u stručnim školama mogu da realizuju nastavnici/e koji/e pored ispunjenja zakonskih uslova ispunjavaju i sljedeće:

- imaju zvanje nastavnika/ce jednog od studijskih smjerova u četvorogodišnjem trajanju: sociologija i filozofija;
- završe dopunsko obrazovanje iz najmanje jednog modula koji se odnosi na savremene metode i oblike nastave i učenja (ciljno planiranje; aktivne i interaktivne metode nastave/učenja);
- pokazuju spremnost za rad sa mladima i imaju iskustvo rada u realizaciji projekata iz oblasti građanskog obrazovanja ili sličnih projekata.

Katalog znanja – predmetni program **GRAĐANSKO OBRAZOVANJE izborni predmet** za III razred srednje stručne škole prilagodila je Komisija u sljedećem sastavu:

Momir Dragičević
Zorica Kotri
mr. Zoran Lalović

